

นิพพาน

นิพพานเป็นอายตนะอันหนึ่ง ซึ่งแตกต่างออกไปจาก
โลกายตนะและอายตนะทั้ง ๖ ทั้ง ๑๒ นั้น เป็นอายตนะที่สูงกว่า
วิเศษกว่า และประณีตกว่าอายตนะอื่น แต่ก็ทำหน้าที่ใน
ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ โลกายตนะทำหน้าที่ดึงดูดสัตว์โลก
ที่ยังมีความผูกพันอยู่กับโลกไว้ไม่ให้พ้นไปจากโลกได้

ส่วนอายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ทำหน้าที่
ดึงดูด รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ตามหน้าที่ของ
ตน ๆ และในทำนองเดียวกัน อายตนะนิพพานก็มีหน้าที่ดึงดูด
พระพุทธเจ้าพระอรหันต์เข้าไปสู่อายตนะของตน

สถานอันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เรียกว่า
อายตนะนิพพาน

ส่วนพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ในอายตนะนิพพานนั้น
เรียกว่า **พระนิพพาน**

อายตนะนิพพาน มีลักษณะกลมรอบตัว ขาวใสบริสุทธิ์
จนกระทั่งมีรัศมีปรากฏ ขนาดของอายตนะนิพพานนั้นวัดเส้นผ่า

ศูนย์กลางได้ราว ๑๔๑ ล้าน ๓ แสน ๓ หมื่น (๑๔๑,๓๓๐,๐๐๐) โยชน์ ขอบของอายตนะนิพพานหน้าด้านละ ๑๕,๑๒๐,๐๐๐ โยชน์ รวมขอบทั้ง ๒ ด้านเป็น ๓๐,๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ขอบนี้ก็กลม รอบตัวเช่นเดียวกัน ส่วนเนื้อที่ ๆ อยู่ในขอบเท่าไร เป็นที่ประทับ ของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น

ในนิพพานเป็นสถานที่โอโถงปราศจากสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น สว่างไสวไปด้วยรัศมีธรรมอันโชติช่วง ปราศจากความสว้าง จากระศมีอื่นใด แต่เป็นธรรมรังษีที่เกิดจากความใส ความบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส และอวิชชาทั้งปวงนั่นเอง

ในปาฐลิกามิวัคคอุทานฯ กล่าวไว้ว่า “อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตฺนํ ฯลฯ”

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่ ที่ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีเลย อากาสนัญญายตนะ วิญญานัญญายตนะ อากิณฺณจฺญายตนะ เนวสัณฺญานาสัณฺญายตนะ ก็มีใช้ โลกนี้ก็มีใช้ โลกอื่นก็มีใช้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ทั้งสองก็มีใช้ อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวเลยซึ่งอายตนะนั้น ว่าเป็นการมา เป็นการไป เป็นการยืน เป็นการจุติ เป็นการเกิด อายตนะนั้นหาที่ตั้ง อาศัยมิได้ มิได้เป็นไป หาอารมณ์มิได้ นั่นแลที่สุดแห่งทุกข์

อายตนะในที่นี้ ก็หมายความว่า “อายตนะนิพพาน”

ดังได้กล่าวแล้วว่า อายตนะนิพพานนั้นต่างหากออกไปจากอายตนะพวกอื่น อายตนะนิพพานนี้มีอยู่สูงขึ้นไปจากภพ ๓ นี้ เลยออกไปจากขอบเนวสัญญานาสัญญายตนะภพ พ้นออกไปจากวิถิภพนี้ตรงขึ้นไปทีเดียว จะคำนวณระยะทางก็เห็นว่าหาประมาณมิได้ทีเดียว ไม่ได้มีอยู่ในดิน น้ำ ไฟ ลม และดิน น้ำ ไฟ ลม ก็ไม่มีอยู่ในนิพพาน ในรูปภพทั้ง ๔ ก็มีใช่ แม้นิพพานก็มีได้มีลักษณะของรูปภพทั้ง ๔ นี้เลย ในโลกนี้ โลกอื่นก็มีใช่

เพราะเหตุที่อายตนะนิพพานพ้นไปจากโลก จากภพคือ กามภพ รูปภพ และอรุพภพเหล่านี้สิ้นแล้ว นิพพานก็มีใช่สิ่งเหล่านี้ แม้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ก็เป็นสิ่งที่อยู่ในภพนี้ นิพพานจึงมีใช่สิ่งทั้งสอง และที่สุดสิ่งทั้งสองนี้ก็มีได้มีอยู่ในนิพพานเลย

อนึ่ง อายตนะนิพพานก็ไม่มี การไป การมา การยืน การจุติหรือการเกิด แต่ประการใดประการหนึ่ง ซึ่งแสดงว่าไม่สามารถจะติดต่อกันได้โดยอาการปกติ แม้ที่สุดกำลังของอรุพมาณก็ไม่สามารถไปถึงได้ เพราะว่านิพพานจัดเป็นสูงสุดเกินกำลังของผู้ที่อยู่ในภพจะไปถึงได้ และอายตนะนี้ก็หาที่ตั้งอาศัย

มิได้ ไม่มีวัตถุหรืออารมณ์ชนิดใดเป็นที่ตั้งเป็นที่อาศัยทั้งสิ้น
สิ่งเหล่านี้เองเป็นเครื่องยืนยันว่า आयตนะนิพพานนั้นมีจริง
และไม่เกี่ยวข้องอยู่ในภพเลย พ้นออกไปต่างหากทีเดียว

อนึ่ง นิพพาน ๓ คือ

กิเลสนิพพาน ๑

ชั้นธนิพพาน ๑

ธาตุนิพพาน ๑ มีความหมายดังนี้ คือ

เมื่อวันเพ็ญวิสาขมาส (กลางเดือน ๖) ก่อนพุทธศก
๔๕ ปี พระสิทธัตถกุมารทรงบำเพ็ญเพียรทางใจ ตัดกิเลสได้
ขาดจากใจสิ้น บรรลุถึงซึ่งพระโพธิญาณ ณ ภายใต้อังคฆ
ครีมหาโพธิ์ครั้งนั้น กิเลสสวะทั้งปวงที่เคยประจำคอยกีดกัน
พระองค์ ให้ทรงเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารมานับจำนวนหลาย
หมื่นหลายแสนชาติเป็นอันมากนั้น ไม่อาจจะกลับมาสู่พระองค์
ได้อีก ความสิ้นไปแห่งกิเลสสวะ อันเป็นเครื่องเสียดแทง
พระองค์ตลอดมานั้นเรียกว่า **“กิเลสนิพพาน”**

ความแตกทำลายแห่งขันธของพระองค์ ซึ่งแม้ในชาติ
ใด ๆ ก็ตาม ชั้นธในภพ ๓ นี้ ก็จะต้องสวมพระองค์ตลอดมา

ความแตกทำลายแห่งชั้นในชาติที่สุดนี้ ชั้นเหล่านี้ก็มีอาจจะ
สวมพระองค์ได้ และพระองค์ก็มีกลับมาสวมชั้นเหล่านี้อีกต่อ
ไป เพราะพระองค์ทรงพ้นไปจากชั้นเหล่านี้แล้ว ความแตก
ทำลาย แห่งชั้นนี้เรียกว่า **“ชั้นนิพพาน”**

พระพุทธเจ้าองค์ที่สุดนี้คือพระสมณโคตม ปัจจุบันนี้
พระบรมธาตุของพระพุทธองค์ยังคงอยู่ ไม่สูญสิ้นไป ก็ยังไม่
เรียกว่าธาตุนิพพาน ต่อเมื่อใดเสร็จพุทธกิจของพระองค์ที่จะ
ต้องทำในภพนี้แล้ว ขณะนั้นพระบรมธาตุของพระองค์ก็จะ
สูญไปจากภพนี้ ความสิ้นไปแห่งพระบรมธาตุนี้เรียกว่า **“ธาตุ
นิพพาน”**

ส่วนนิพพานที่ท่านจำแนกเป็น ๒ ประเภทนั้น คือ

สอุปาทิเสสนิพพาน ๑

อนุปาทิเสสนิพพาน ๑

สำหรับพวกทำสมาธิปัจจุบันเรียกกันง่าย ๆ อีกแบบหนึ่ง
คือ **นิพพานเป็น** อันตรงกับ **สอุปาทิเสสนิพพาน** และ**นิพพาน
ตาย** อันตรงกับ **อนุปาทิเสสนิพพาน**

นิพพานที่เป็นสถานที่อยู่ของกายธรรมนั้น อยู่ในศูนย์กลางของกายธรรมนั่นเอง ที่กล่าวนี้หมายความว่าถึงเวลาที่กายมนุษย์ของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ยังมีชีวิตอยู่ ใช้กายธรรมเดินสมาบัติ ๗ เทียบ ตามแบบวิธีเดินสมาบัติที่เคยกล่าวไว้แล้วนั้น กายธรรมก็จะตกสู่ภูเข้านิพพานในศูนย์กลางกายธรรมนั้น นิพพานนี้ชื่อว่า **นิพพานเป็น** หรือ **สอุปาทิเสสนิพพาน** เพราะเป็นนิพพานที่อยู่ในศูนย์กลางกายธรรมที่ซ่อนอยู่ในกลางกายอรุปรพรม กายรูปพรหม กายทิพย์ และกายมนุษย์เป็นลำดับเช่นนี้ ยังอยู่ในกลางของกายที่ยังหมกมุ่นครองกิเลสอยู่ตามสภาพของกายนั้น ๆ ความบริสุทธิ์ของนิพพานที่อยู่ในท่ามกลางกิเลสเหล่านี้เองที่เรียกว่า **“สอุปาทิเสสนิพพาน”**

สภาพของนิพพานนี้ ก็มีลักษณะกลมรอบตัว ไสบริสุทธิ ยิ่งนัก แต่ทว่านิพพานนี้เป็นนิพพานประจำกายของกายธรรม จึงมีพระนิพพานหรือพระพุทธเจ้าประทับอยู่เพียงพระองค์เดียว ความจริงถ้าจะกล่าวตามส่วนและตามลักษณะตลอดจนที่ตั้งแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่า นิพพานเป็นหรือสอุปาทิเสสนิพพานนี้ เป็นที่เร้นอยู่โดยเฉพาของกายธรรม ในเวลาที่ยังมีขันธปรากฏอยู่

นอกจากนั้น สอุปาทิเสสนิพพาน ยังเป็นทางนำไปเข้าสู่ “**อนุปาทิเสสนิพพาน**” หรือ “**นิพพานตาย**” อีกด้วย คือ เวลาที่ขันธซึ่งรอกายธรรมอยู่นั้นจะสิ้นไป พระพุทธเจ้าพระอรหันต์ย่อมจะต้องเดินสมบัติทั้ง ๘ และเข้าสู่สัญญาเวทยิต-นิโรธสมบัติ ขณะนี้เองเป็นเวลาที่ยกยธรรมเข้าสู่สอุปาทิเสสนิพพาน ทรงดับสัญญาและเวทนาสิ้นแล้ว จึงเดินสมบัติปฏิโลมอีก คราวนี้กายธรรมก็จะตกสูญเข้าสู่อนุปาทิเสสนิพพาน ซึ่งมีลักษณะรูปพรรณสัณฐานและขนาดดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง

ส่วน “**พระนิพพาน**” นั้น คือ กายธรรมที่ได้บรรลอรหัตตผลแล้ว กายเหล่านี้มีกาย หัวใจ ดวงจิต และดวงวิญญาณวัดตัดกลาง ๒๐ วา เท่ากันทั้งสิ้น หน้าตักกว้าง ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกศดอกบัวตูม ขาวใสบริสุทธิ์ มีรัศมีปรากฏ พระนิพพานนี้ประทับอยู่ในอายตนะนิพพาน

บางพระองค์ที่เป็นพระลัทธิพญพุทธเจ้า ก็ทรงประทับอยู่ท่ามกลางพระอรหันตสาวกบริวาร เป็นจำนวนมาก บางพระองค์ที่เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า มิได้เคยสั่งสอนหรือโปรดผู้ใดมา

ก่อนในสมัยที่ยังมีพระชนม์อยู่ องค์นั้นก็ประทับโดดเดี่ยวอยู่
โดยลำพัง หาสาวกบริวารมิได้ ส่วนรังษีที่ปรากฏ ก็เป็นเครื่อง
บอกให้รู้ถึงการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์เหล่า
นั้นว่า มากน้อยกว่ากันเพียงไร แคไหน แต่ส่วนกว้าง ส่วนสูง
และลักษณะของพระวรกายนั้นเสมอกันหมด มิได้มีเหลี่ยมล้ำ
กว่ากันเลย

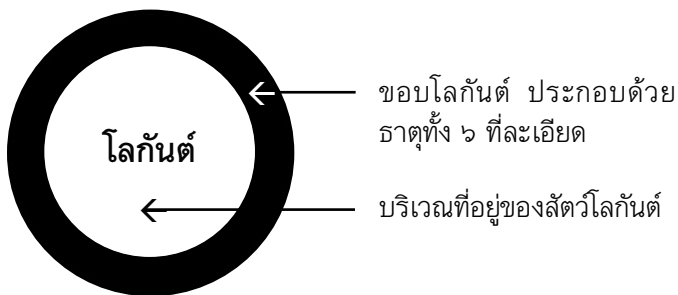
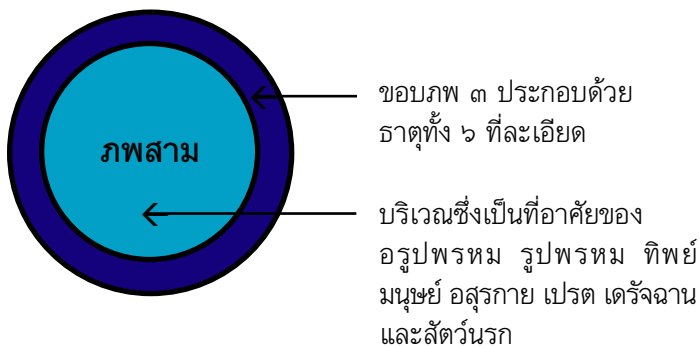
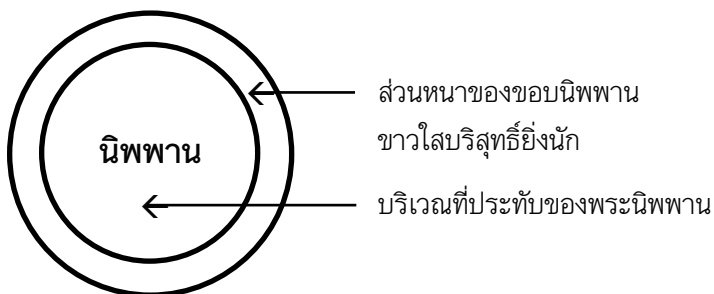
พระนิพพานนี้ทรงประทับเข้านิโรธ สงบกันตลอดหมด
เพราะความเข้านิโรธนี้เป็นความสุขอย่างยิ่ง และความที่อยู่ใน
นิพพานมีกายอันยั่งยืนนี้เอง ท่านจึงได้กล่าวว่า **“นิพพาน
ปรม สุข”**

ภาพทั้ง ๓ นี้ (หน้า ๗๓) เป็นภาพที่สร้างขึ้นเพื่อแสดง
เทียบลักษณะและสถานที่อยู่ของภพ ๓ นิพพาน และโลกันต์
(ในลักษณะผ่าครึ่งเพื่อเห็นชัด เพราะความจริงต่างก็มีลักษณะ
กลมรอบตัว และมีขอบนอกกลมรอบตัวเช่นเดียวกัน)

ภพ ๓ นี้เป็นสถานที่อันดึงดูดสัตว์ที่เวียนว่ายทำความ
ดีและชั่วในชั้นปานกลาง ดิที่สุดของภพ ๓ ก็ถูกอายตนะของ
อรุณภพดึงดูดเอาไป ชั่วที่สุดของภพ ๓ ก็ถูกอายตนะของ
อเวจีดึงดูดเอาไป

แต่ถ้าหากติจนเกินความดีในรูปภพเสียแล้ว ก็จะต้องถูกอายตนะนิพพานดึงดูดเอาไป เป็นอันว่าพ้นไปจากภพ ๓ นี้ทีเดียว สูงขึ้นไปเหนือภพ ๓ นี้หาประมาณมิได้ พ้นการติดต่อกับภพ ๓ นี้ด้วยประการทั้งปวง กลมรอบตัวและใสบริสุทธิ์ยิ่ง นั่นแหละคือนิพพาน แต่ก็พึงเข้าใจว่า ในนิพพานหาที่ตั้งอาศัยมิได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นในนิพพานซึ่งหาพื้นที่และที่อาศัยมิได้ นอกจากความว่างและสว่าง พระนิพพานจึงประทับอยู่ในนิพพานได้ ด้วยความเบา ความบริสุทธิ์ของพระวรกาย ประดุจดั่งปุยขนในอากาศ หาได้เหมือนบุคคลอาศัยอยู่ในพื้นพิภพนี้ไม่ ปัญหาที่จะเกิดขึ้นเนื่องจากความสงสัยว่า เมื่อนิพพานมีลัทธิฐานกลม แล้วพระนิพพานจะทรงประทับอยู่ได้อย่างไร จึงนับเป็นปัญหาอจินไตย คือปุถุชนไม่ควรคิด

และเมื่อมีที่อยู่อาศัยของผู้ที่ทำดีมากที่สุดแล้ว พึงทราบว่าเป็นภาวะที่ตรงกันข้ามกับความดีที่สุด ซึ่งหมายถึงผู้ที่ทำชั่วที่สุด ก็ต้องมีที่อาศัยเช่นเดียวกัน และอายตนะที่สำหรับดึงดูดผู้ที่ทำชั่วที่สุด ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากนิพพานและภพ ๓ นี้

ต่ำลงไปจากภพ ๓ พันออกไปจากภพ ๓ นี้ ลงไปหา
ประมาณมิได้ พันจากการติดต่อกับภพ ๓ นี้ด้วยประการทั้งปวง
ลักษณะกลมรอบตัว มีจดนตาสนิท นั้นแหละคือ อายตนะโลกันต์
เป็นที่สถิตย์อยู่ของผู้ที่ทำความชั่วที่สุด (หาได้อยู่ในระหว่างเขา
จักรวาลตามความเข้าใจของบางท่านไม่) แต่ผู้ที่อยู่ในอายตนะ
โลกันต์นั้น ขณะใดจิตใจสูงขึ้น คือความชั่วร้ายที่มีอยู่ในผู้นั้น
จางลงไป จนพ้นจากภาวะของอายตนะโลกันต์แล้ว ผู้นั้นก็จะ
กลับมาสู่ภพนี้ได้อีก หรืออาจจะทำความดี จนกระทั่งสร้างบารมี
บรรลุนิพพานเป็นพระพุทธรเจ้า พระอรหันต์ได้

ที่กล่าวนี้หมายถึงผู้ที่อยู่ในโลกันต์นั้นจนนับกับนับ
กลับไม่ถ้วน แล้วในที่สุดของภาวะผู้นั้นก็กลับมาสู่ภพอีก แต่
มิได้หมายถึงว่า ในระหว่างที่มีภาวะอยู่ในโลกันต์นั้น จะอาจ
ติดต่อกับภพ ๓ นี้ได้โดยอาการปกติธรรมดาเช่นนั้นหาไม่ได้

อนึ่ง ความสงสัยอาจจะเกิดขึ้นว่า ไฉนทั้งภพ ๓ ทั้ง
นิพพานและโลกันต์ จึงมีลักษณะกลมเหมือนกันหมด ทั้งนี้จะ
เทียบได้ว่า ธรรมดาสีที่เกิดมาโดยปราศจากบุคคลเสกสรรค์
ขึ้นแล้ว เบื้องต้นทีเดียว สิ่งนั้นจะต้องมีลักษณะกลม เช่น กลล-

รูป หรือฟองไข่แดงของเบ็ดหรือโก่เป็นต้น แม้ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว และภพตามที่คำนวณทางวิทยาศาสตร์ ก็ปรากฏว่ามีลัษฐานกลมด้วยกันทั้งสิ้น ฉะนั้น ภพ ๓ นิพพาน และโลกันต์ที่กล่าวว่ามีลัษฐานกลม จึงนับว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่สุด

(ที่ได้กล่าวถึงภพ ๓ และโลกันต์ในบทของนิพพานเช่นนี้ ก็เพื่อแก้ความข้องใจบางอย่างที่อาจเกิดขึ้นได้ แต่สรุปแล้วทั้งเรื่อง ภพ ๓ โลกันต์ และแก่นิพพาน ที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็เป็นเพียงเรื่องย่อที่สุดสำหรับจะเป็นเครื่องนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้เรียนและได้รู้พอเป็นเค้าไว้บ้าง

แต่ความจริง หากจะต้องการรู้ให้ละเอียดถี่ถ้วนแล้ว การปฏิบัติธรรมให้เป็นให้เห็นเองแล้วตรวจดู ก็คงเห็นแจ่มชัดหมดข้อกังขาใด ๆ ทั้งสิ้น หากจะอธิบายมากไปกว่านี้ก็เห็นว่า จะทำให้เลอะเลือนไป เพราะเรื่องของพระอริยเจ้าย่อมเป็นเรื่องที่ละเอียดประณีต เหลือวิสัยปุถุชนที่จะตามทำความเข้าใจให้กระจ่างได้ตลอด)